

А.Т.Ойсылбай

М.О.Әуезов атындағы Әдебиет және өнер институты,
Жетекші ғылыми қызметкер, филол.ғ.к.
E-mail: oisylbay_aisulu@mail.ru

ШӘКӘРІМ ҚҰДАЙБЕРДІҰЛЫНЫҢ «ӘДІЛ-МӘРИЯ» РОМАНЫНДАҒЫ ҰЛТТЫҚ ҚҰНДЫЛЫҚТАР

Аңдатпа: Көрнекті ақын, жазушы, аудармашы Шәкәрім Құдайбердіұлының (1858-1931) шығармашылығы қазіргі заман талабына сай жаңаша әдеби талдауды талап етеді. Жазушының «Әділ-Мәрия» романындағы ұлттық кодтың көркемдік негіздері және шығармаға арқау болған ХХ ғасыр басындағы қазақ қоғамының рухани-әлеуметтік жағдайы, автордың кейіпкерлер психологиясын ашудағы ерекшелігі аса маңызды және құнды болып келеді.

Ш.Құдайбердіұлының шығармашылық жолының үлкен бөлігі әдеби шығармашылықтың үш түрі яғни проза, поэзия және аударма құрайды. Оның философиялық тұжырымдары, болашаққа жасаған болжамдары өзінің шығармашылығын өзгелерден ерекшелендіріп тұрады. «Ұлттық рух», «ұлттық код», «ұлттық құндылықтар», романның тақырыбы, шығарманың көркемдік тілі, жазушының стилі мақалада ғылыми тұрғыда талданған.

Түйін сөздер: ХХ ғасыр, ұлттық құндылықтар, қазақ романы, ұлттық код, стиль, рухани жаңғыру, әдеби стиль.

Кіріспе. Қазақ әдебиеті қашанда азаматтық үні асқақ, көркемдік дәрежесі биік, дәстүрге бай әдебиет. Қазақ халқының ұлттық коды яғни болмысы ғасырлар бойы қалыптасып, бекем орныққан, сондықтан да ол қазақ рухын небір күйзелістерден аман алып келе жатқан айрықша қасиетке ие. Халқымыздың сол қасиетін танытатын формула күллі материалдық байлықтан адами құндылықты биік қоятындығымен ерекшеленеді. Өйткені, бағзы заманда әділеттілік, адалдық, шыншылдық әлдеқайда артығырақ бағаланатын. Қазір заман ауысты, бір кездері құбылмалы саясат билеген уақыт ыңғайынан туындаған кемшіліктер кейіннен үлкен дертке айналды. Бұрындары «малым – жанымның садағасы, жаным – арымның садағасы» делінетін, барша игіліктен арды, ұятты жоғары қоятын қазақтың өмір сүру салты бүгінде қатты өзгеріске ұшырады.

Елбасы Н.Ә.Назарбаев «Болашаққа бағдар: рухани жаңғыру» Жолдауында: «Жаңа тұрпатты жаңғырудың ең басты шарты – сол ұлттық кодыңды сақтай білу» [1] арқылы замана сынынан өткен қазақ әдебиетінің көркем шығармаларындағы ұлттық кодты жаңғыртуды алға тартады. «Ұлттық код», «Ұлттық рух», «Ұлттық мүдде» ұлтымыздың даралық ерекшелігі, өзіндік қасиеті ғылыми зерттеуіміздің алғы шарты болып табылады. Қазақ әдебиеті тарихында ел тәуелсіздігін, ел бірлігін ту етіп көтерген, оның мәңгілігін аңсаған шығармалар көптеп саналады. Туған ел, туған жердің өткені мен бүгінгісін, ертеңгі келешегі жайындағы тарихты таныта білген ұлттық кодтың көркемдік негіздерін ХХ ғасыр басындағы қазақ романдарынан да табуға болады. Жолдауда атап өткендей, замана сынынан өткен қазақ әдебиетінің көркем шығармаларындағы ұлттық кодты жаңғырту ғылыми зерттеуіміздің алғы шарты болып табылады. Қазақ әдебиетінде «Ұлттық рух», «Ұлттық код», «Мәңгілік Ел», «Отаншылдық», «Рухани құндылықтар» қай кезден бастап орын алды? Осы

концепт көркем шығармаларда қалай көрініс тапты? Қалай бейнеленді? деген сұраққа жауап іздесек... Әр заманның жазушысы шығармасында өз дәуірінің тарихи шындығы мен сол қоғамның көркемдік шындығын таразылап, әдеби стилін қалыптастырады.

Тәсіл. аналитикалық, салыстырмалы-тарихи, жүйелі-сипаттамалық әдіс-тәсілдер

Ұлттық әдебиет пен өнердің дамуына ұстын болған тәуелсіздік идеясы, ұлттық мүдде, ұлттық мінез, ел тұтастығы, ұлттық намыс пен елді өнер-білімге үгіттеу, қазақ қоғамының ақ патша жүргізген отарлау саясатына деген қарсылығы сол кезеңдегі қазақ жазушыларының көркем шығармаларына арқау болды. ХХ ғасыр басындағы қазақ қыздарының тағдыр-талайы мен сол кездегі қазақ қоғамының әлеуметтік хал-ахуалы мен тұрмысы-тіршілігін қозғаған прозалық туындылар қатарында М.Дулатұлының («Бақытсыз Жамал»), Т.Жомартбаевтың («Қыз көрелік»), С.Көбеевтің («Қалың мал»), М.Кәшімовтің («Мұңлы Мәриям»), С.Торайғыровтың («Қамар Сұлу», «Кім жазықты?»), Б.Майлиннің («Шұғаның белгісі», «Раушан – коммунист»), С.Сейфуллиннің («Айша»), М.Жұмабайұлының («Шолпанның күнәсі»), Ш.Құдайбердіұлының («Әділ-Мәрия»), М.Әуезовтің («Кінәмшіл бойжеткен»), «Қаралы сұлу»), Ж.Аймауытұлының («Ақбілек», 1927) шығармаларын атауға болады.

Алаш жазушыларының шығармаларындағы кейіпкерлер – жер бетінде әділдік, теңдік орнату үшін аянбай алысатын нәзік жандар. Олар қоғам өміріндегі кемшіліктерді көріп үндемей отыра алмайды, сол сорақылықты жойып, игілікті іс атқаруға ат салысады. Жазушылар ұлттық идеяны кейіпкерлері арқылы айтып, қаһарман тұлғасымен байланыстырады. Біздің әдебиетіміз тәуелсіздікті, бостандықты, бірлікті жырлаған әдебиет. Әдебиеттің міндеті – Тәуелсіздікке ұмтылған, мемлекеттік дербестік алған халқымыздың мүддесі жолында топтасу, ұлттық бірліктің сөзін айту. Халқымызбен бірге әдебиетіміз де, өнеріміз де бостандықты, егемендікті жазғаны үшін, отаршылдықтан азат болуды армандағаны үшін «ұлтшыл халық», «ұлтшыл әдебиет» атанып, қудалауға түскені тарихтан белгілі.

Шәкәрім Құдайбердіұлы– «Қалқаман-Мамыр», «Нартайлақ пен Айсұлу», «Ләйлі-Мәжнүн», «Еңлік-Кебек» поэмалары және «Бәйшешек бақшасы», «Өзімшілдік», т.б. прозалық туындыларымен танылған ақын, жазушы әрі аудармашы. Оның «Әділ-Мәрия» романы да ХХ ғасыр басындағы қазақ қоғамындағы қыздардың бас бостандығына арналған.

Ш.Құдайбердіұлының «Әділ-Мәрия» [2] романынан М.Дулатұлының «Бақытсыз Жамал» романының айырмашылығын әдебиеттанушы ғалым А.Ісімақова «автор-кейіпкер-оқушы» ұштағаны арқылы анықтайды: «В романе М.Дулатова, хотя повествователь близкий к автору, и призывает читателей быть свидетелями происходящего, слушатель не становится реальным участником художественного целого. В романе Ш.Кудайбердиева подключенность системы «автор-герой-читатель» определяет иной психологический настрой обычных на первый взгляд событий. Художественность в этом случае обеспечивается особым взаимоотношением между собой этих трех участников повествования. Повествователь не только ведет рассказ, но и сам размышляет, удивляется, радуется и горюет вместе с героями. При этом у него есть особый собеседник, вечный свидетель событий – это горы Шыңғыстау. Одно сменяется другим, нет ничего постоянного, кроме солнца, этих гор, луны и вечного неба. Поэтому учет разных точек зрения «вечных» участников всех жизненных событий в романе, вместе с голосом повествователя осуществляет нетрадиционное художественное освоение обычных жизненных событий» [3. 55]. Шәкәрім романының өз кезеңінде жазылған прозалардан айырмашылығын ғалым осылай айғақтайды.

Нәтиже. Ш.Құдайбердіұлы романның басынан аяғына дейін табиғат құбылысы мен адамдардың психологиялық көңіл-күйін (күйініш-сүйінішін) кәрі Шыңғыстау (баяндаушы-повествователь) арқылы баяндайды, Шыңғыстауға қарата айтады, Шыңғыстаумен тірі адамдай «тілдеседі», «сөйлеседі». Романда автор да (баяндаушы), кейіпкер де (айтушы) және тыңдаушы да (оқырман) кәрі Шыңғыстаумен сөйлеседі яғни көкейіндегі қатқан мұң-шерін кәрі Шыңғыстауға айтады: «Кәрі Шыңғыстау! Адам жерге ие болғаннан бері қарай сенің көрмегенің жоқ. Шыңғыс, Темір сияқты талай-талай сайыпқырандарды қолыңнан жөнелттің. Сенде талай адамның құмары қанып қуанғаны да болды, жүрегі жанып суалғаны да болды.

Талай-талай талпынған жас жүрек мұратына да жетті. Талай бақытсыздың жарық күндей үміті үзіліп те кетті. Сенде неше түрлі ел дәурен сүріп, аң аулап, мал да бақты. Сенде талай-талай сабаздың қаны судай ақты. Ай мен күндей ажарлы, сұлу, қыршын жастарды да, арыстан жүректі айнымас батырларды да, әлемнен озған алаяқ, ауызынан бал тамған шешен билерді де жерошақтай жер қазып, үңірейтіп бауырыңа көміп жатсаң да, бақайыңнан келмей, түк көрмегендей-ақ маңқиып тұра бересің-ау!..» немесе «...кәрі Шыңғыстау, көшкен елге кара құжыр қабағыңмен ашулана қарап: «Ала қыстай менің ығымды қорғалап, қыстан аман шығып, бүгін иесіз тастап кеткенін қарашы!.. Қап, бәлем, қайта бір келерсің» дегендей үнсіз едің-ау!..» [2. 5-6]. Шәкәрім романында тұңғыш рет тауды тірі адамдай сөйлетіп, адамды таумен осылай тілдестіреді. Бұл «Әділ-Мәрия» романының сол кезеңде жазылған романдардан басты артықшылығы болып табылады.

Роман жанрындағы кейіпкерлердің сөйлеу тілі туралы әдебиеттанушы М.М.Бахтин былай дейді: «Говорящий человек и его слово в романе есть предмет словесного же и художественного изображения слово говорящего человека в романе не просто передается и воспроизводится, а именно художественно изображается и притом – в отличие от драмы – изображается словом же (авторским)» [4. 145].

Талқылау. Шәкәрім көркем шығармасына көрік берген мақал-мәтелдер мен ділмар сөздерді (афоризм) орнымен қолдана отырып, оларды өз мағынасынан алыстатпай, халықтың ұғымымен қиюластыра білген: «Кеш болса, соқпақ табылар» – 9-бет; «Төбетке өлекшіннің бәрі бас» – 10-бет; «Жаман айтпай жақсы жоқ» – 17-бет; «Бір күн ши, бір күн туырлық жасырады» – 28 бет; «Бүлінген елден бүлдіргі алма», «Біреудің алтын басы еңкейсе...» – 29-бет; «Өзелене түсу оттан қиын» – 32-бет; «Құлақ сүйіншісін беріп қойған жесірім» – 37 бет; «Адам басқа түссе баспақшыл» – 54-бет; «Арыстандай азулы» – 44-бет; «Тойың тойға ұлассын» – 47-бет; «Темірді қызуында соқ», «Бір ай деген – бір күн» – 48-бет; «Кебенек киген келеді» – 55-бет; «Адам жылқы мінезді, ауаған соң мінгенін ұмытады» – 64-бет. Шәкәрім осылай халық ауыз әдебиетін яғни А.Байтұрсынұлы қалыптастырған «салт сарынымен» [5. 285] айтылатын сөздерді де романында түрлендіріп, ұтымды пайдаланған.

Романда ұлттық салт-дәстүр, ұлттық код яғни А.Байтұрсынұлы топтастырған «Ғұрып сөздер» [5. 291] де өз жолын, жөн-жоралғысын сақтаған: «Мәрияның Үсенде қарызы болғаны рас, бірақ Әділде де осы үйде ілу, жыртыс, сұтақы, тоймал дегендей қарыздары бар емес пе?», «Мына жақта Әділдің кәрі шешесі «келінім келді» деп, бағанағы ақсарбас қойдың үстіне бір тай, бір қой сойып, той қылып жатқан. Кеше бұлар барған соң «тойың тойға ұлассын» деген қазақтың батасындай болып, Үсен Мәрияны құшақтап кешу сұрап, мәре-сәре болды да қалды» [2. 47-48].

Қазақтың ғұрпы бойынша Әділдің «өлімін» естіртуді, жетісі мен қырқын өткізуді автор романда былай суреттейді: ««Ой, бауырымдағандар», «қарағым, жалғызым, Әділім!» деп келе кемпірді де, Мәрияны да, Серікбайды да құшақтай алды. Олардың шуы басылмай-ақ Байжан ақсақалдар да, оның артынан ілесе Зылиқаға бастатқан бір топ қатындар да келіп қалды. Жылау басылған кезде қатындар Мәрияның өрулі шашын тарқатып, маңдайынан үш елідей ақ шүберекті тартып, шаршысын шорт байлап, ақ бүркейді жамылтып, теріс қаратып, бүйірін таянтып та қойды. ...шымалдықтың ішінде дауысты сұңқылдата бастады, сөйтіп ... естіргеннің жетінші күні елді жиып, жетісін берді.

Әділ өлген екен деп айналған уақыт тоқтай ма?! Қазақтың «ұлыстың ұлы күні» дейтін күн мен түн теңелген наурыз да жетті. Сол күні Әділдің қырқын да берді» [2. 59-60].

Шығармада қазақтың тұрмыс-салтында болатын шілдехана, бесікке салу рәсімдері де суреттеледі: ««Бүгін шілдехана күзетеміз» деген қатын-қалаш, қыз-қырқын ауылды басып жатқан соң бір түнше далада-ақ болайық деп келдім, – деп, күн батқан соң түтін салып, шай қайната бастады. Әділ мен Серікбай батырлар осы Доғалаңнан арқар атқанда «шөлдеп қалармыз» деп шай-бауырсағын ала келіп, арқар атқан жерде арқардың тоқ ішегі мен бауырын отқа пісіріп жеп, шай қайнатып ішіп, «аңның қызығы осы-ақ тағы» деп құмарын қандыратын еді. Әділ Ақмолада жүргенде бір түс көрген, түсінде Мәрия ұл туып, Асан азан шақырып, баланың атын Қасым қойғанын көріп еді. Сол түсі ойына түсіп, апрельдің

жиырмасы күні ерте баланы бесікке салғызып, Асанды шақырып алып, баланың атын Қасым қойғызды» [2. 64].

Шәкәрімнің романы таза махаббаттың құрбаны болған Әділ мен Мәрияның өмірінен алынған әрі соларға арналған. Көркем шығарма қазақтың ғана емес, жалпы адамзаттық ақыл-ой дүниесімен астасып жатқандығымен құнды болып табылады. Шәкәрім әлемінің көп қырлы шығармашылығы, тақырыптық мазмұны, көркемдік болмысының алуан түрлілігін ғалым Б.Әбдіғазиев [6] «Шәкәрім шығармашылығының дәстүрлік және көркемдік шешімдері» (2000) атты зерттеуінде жан жақты талдайды: «Ақын және дәстүр: шеберлік қайнары»; «Ақын және лирика: заман, таным, тақырып»; «Ақын және поэма: адам, уақыт, кеңістік»; «Ақын және проза: дәуір, жанр, даралық»; «Ақын және аударма: түпнұсқа, тәржіма, нәзира».

Шәкәрім прозасының жанрлық сипаты жайында Б.Әбдіғазиев былай дейді: «Жиырмасыншы ғасыр басында қадамын жаңа бастаған қазақ прозашылары, романшылары үшін ең жақсы таныс шындық ауыл өмірі, ел тынысы еді. Жазушылардың бәрі де сол ортадан шықты, ондағы әр алуан әлеуметтік психология ахуалында өсті. Сол себепті олардың қаламына да бірінші болып ел өмірінің көріністері ілікті. Екіншіден, бұл кезең саяси-әлеуметтік төңкерістердің ғана дәуірі болып қойған жоқ, адамдар санасындағы түрлі жаңғырулар, ояну, ұмтылу, күресу заманы болды. Жаңа дәуірдің идеологиясының өзі оларды осы тақырыпқа итермеледі. ...тақырып бір болғанмен әр шығармаға арқау болған көркем тартыс, характерлер сипаты әр алуан болды. Соған сәйкес авторлық позиция, шешім, идеялар да егіз қозыдай емес еді. Алғашқы романдарға кейіпкер болған жастардың бойында пәк сезімге деген адалдықпен қатар күрескерлік те, тағдырға мойын ұсынушылық та, әрекетсіздік те, бәрі-бәрі байқалып жатты. Шәкәрімнің «Әділ-Мәрия» романы да, міне, осындай әр қилы характерлер тоғысқан, шынайы өмірлік тартысқа құрылған шығармалардың бірі еді» [6. 153].

Қорытынды. Романда бірінші орынға адам және оның психологиясы қойылған, сонымен қатар әрбір болған оқиға оқушысын әртүрлі философиялық ойға жетелейді: «Май-май! Әттең, май жұлдызы-ай! Сен жан-жануардың қайғысын ұмытқызып, бейіш ауасын жұтқызып, қабағын ашқызып, үмітін ілгері басқызып, тозбас өмір, таймас бақ бергендей алдайтының-ай! Жайқалған жасыл шөпті қуартатын, жалбыраған жапырақ пен жайнаған гүлдерді жанынан айрылтып ұшыратын күз болмайтындай-ақ, мұқым Шыңғыс даласымен қар астында қалып, қайғылы ақ бүркеуін жамылып, жорғалаған жыландай, жорға мінген жастардай жылмаңдап аққан мөлдір сулар мұнан былай рахат-қуаныштан үміт үзген мұңды жүректей мұз болып қататын қыс болмайтындай-ақ сен, май, әттең, май!...» [2. 7].

Шәкәрімнің романы махаббаттың құрбаны болған екі ғашық яғни Әділ мен Мәрияның құрметіне тұрғызылған күмбез сияқты. Автор романда қос ғашықтың басынан өткендерін баяндап қоймай, осы оқиғаға қатысты өзінің де өмірден түйген философиялық ой-тұжырымдарын оқушысымен бөлісіп отыр. Көркем шығарма осы жағынан да құнды.

Ойсылбай А.Т.

Институт литературы и искусства им. М.О. Ауезова,

Ведущий научный сотрудник, к.филол.наук.

E-mail: oisylbay_aisulu@mail.ru

НАЦИОНАЛЬНЫЕ ЦЕННОСТИ В РОМАНЕ ШАКАРИМА КУДАЙБЕРДИЕВА «ӘДІЛ-МАРИЯ»

Аннотация: Произведения известного мастера художественного слова, переводчика и писателя Шакарима Кудайбердиева «Адил-Мария». В данной статье творчество Ш.Кудайбердиева проанализированы художественные основы национального кода в романе писателя социально-духовная обстановка начала XX века и особенности выражения психологической характеристики персонажей. Большую часть творческого пути Шакарима

три вида литературного творчества (переводческая деятельность, проза и поэзия) существовали параллельно.

В статье на научном уровне анализируются «национальный дух», «национальный код», «национальные ценности», тема романа, стиль и художественный язык писателя.

Ключевые слова: XX век, национальные ценности, казахский роман, национальный код, стиль, духовное возрождение.

Oisylbay A.T.

M.O.Auezov Institute of Literature and Art,
Leading Researcher, Candidate of Philology
E-mail: oisylbay_aisulu@mail.ru

NATIONAL VALUES IN THE NOVEL OF SHAKARIM KUDAYBERDIEV «ADIL-MARIA»

Abstract: The article discusses the artistic foundations of the national code in the novel "Adil-Maria" by Shakarim Kudaiberdiev, social and spiritual atmosphere of the beginning of the XX century, as well as the specific expression of psychological characteristics of the characters.

The article includes the scientific analysis of the “national spirit”, “national code”, the theme of the novel, the style and artistic language of the writer.

Keywords: XX century, national values, Kazakh novel, national code, style, spiritual revival.

Information about authors:

А.Т.Ойсылбай, М.О.Әуезов атындағы Әдебиет және өнер институты, Жетекші ғылыми қызметкер, филол.ғ.к. E-mail: oisylbay_aisulu@mail.ru

ӘДЕБИЕТ

- [1]. Назарбаев Н. Болашаққа бағдар: рухани жаңғыру // Егемен Қазақстан. 26.04.2017 [Электронды ресурс]: // http://www.akorda.kz/ru/events/akorda_news/press_conferences/statya-glavy-gosudarstva-vzglyad-v-budushchee-modernizaciya-obshchestvennogo-soznaniya
- [2]. Құдайбердіұлы Ш. Шығармалары: Роман, қара сөздер, мақалалар, аудармалар. II том. – Алматы: Жібек жолы, 2007.
- [3]. Исмакова А. Возвращение Плеяды. – Алматы: Ғылым, 2002.
- [4]. Бахтин М.М. Вопросы литературы и эстетики. Исследования разных лет. – Москва: Художественная литература, 1975.
- [5]. Байтұрсынұлы А. 2013. Алты томдық шығармалар жинағы. Т.І. – Алматы: Ел-шежіре, 2013.
- [6]. Әбдіғазизұлы Б. Шәкәрім әлемі. (2013). – Алматы: Раритет, 2013.
- [7]. Нұрғали Р. Қазақ әдебиетінің алтын ғасыры. Зерттеу. – Астана: Күлтегін, 2002.
- [8]. Майтанов Б. Әділ-Мария. // Шәкәрімтану мәселелері. –2009. – 2-том.
- [9]. XX ғасыр әдебиетіндегі Тәуелсіздік идеясының көркем шешімі: Ұжымдық монография (2011). – Алматы: Арда, 2011.
- [10]. XXI ғасырдағы қазақ әдебиеті – Алматы: Арда, 2001-2011 жж.
- [11]. XX ғасыр басындағы қазақ романы – Алматы: Өлке, 1997.
- [12]. Қазіргі жалпыадамзаттық құндылықтар – Алматы: Evo Press, 2014.

ЛИТЕРАТУРА

- [1]. Назарбаев Н. Болашаққа бағдар: рухани жаңғыру // Егемен Қазақстан. 26.04.2017 [Электронды ресурс]: // http://www.akorda.kz/ru/events/akorda_news/press_conferences/statya-glavy-gosudarstva-vzglyad-v-budushchee-modernizaciya-obshchestvennogo-soznaniya
- [2]. Құдайбердіұлы Ш. Шығармалары: Роман, қара сөздер, мақалалар, аудармалар. II том. – Алматы: Жібек жолы, 2007.
- [3]. Исмакова А. Возвращение Плеяды. – Алматы: Ғылым, 2002.
- [4]. Бахтин М.М. Вопросы литературы и эстетики. Исследования разных лет. – Москва: Художественная литература, 1975.
- [5]. Байтұрсынұлы А. 2013. Алты томдық шығармалар жинағы. Т.І. – Алматы: Ел-шежіре, 2013.
- [6]. Әбдіғазизұлы Б. Шәкәрім әлемі. – Алматы: Раритет, 2013.
- [7]. Нұрғали Р. Қазақ әдебиетінің алтын ғасыры. Зерттеу. – Астана: Күлтегін, 2002.
- [8]. Майтанов Б. Әділ-Мария. // Шәкәрімтану мәселелері. 2-том – 2009.
- [9]. XX ғасыр әдебиетіндегі Тәуелсіздік идеясының көркем шешімі: Ұжымдық монография (2011). – Алматы: Арда, 2011.
- [10]. XXI ғасырдағы қазақ әдебиеті - Алматы: Арда, 2001-2011 гг.
- [11]. XX ғасыр басындағы қазақ романы – Алматы: Өлке, 1974.
- [12]. Қазіргі жалпыадамзаттық құндылықтар – Алматы: Evo Press, 2014.

REFERENCERS

- [1]. Nazarbayev N. Orientation for the future: spiritual revival // True Kazakhstan. 26.04.2017 [Electronic resource]: // http://www.akorda.kz/ru/events/akorda_news/press_conferences/statya-glavy-gosudarstva-vzglyad-v-budushchee-modernizaciya-obshchestvennogo-soznaniya
- [2]. Kudayberdiuly Sh. (2007). Works: novels, articles, articles, translations. Volume II. Almaty: Silk Road.
- [3]. Ismakova A. (2002). Return of Pleasure. Almaty: Science.
- [4]. Bakhtin M.M. (1975). Literature and aesthetics. The study is about to take years. Moscow: The Creative Literature.
- [5]. Baitursynov A. (2013). Six-volume collection of works) Almaty: El-Shezhire.
- [6]. Abdigaziyevich B. The Shakarim World. (2013). Almaty: Raritet.
- [7]. Nurgali R. (2002). The golden age of the Kazakh literature. Research. Astana: Kultegin.
- [8]. Mithatov B. (2009). Adil María. // Problems of sciences. Volume 2
- [9]. Artistic Decision of the Independence Idea in the Literature of the 20th Century: Collective Monograph (2011). Almaty: Arda.
- [10]. Kazakh literature of the XXI century (2001-2011). Almaty: Arda.
- [11]. The Kazakh novel in the beginning of the twentieth century "1997). Almaty: Region.
- [12]. Modern universal values (2014). Almaty: Evo Press.